

ZAMONAVIY O'ZBEK TILIDA IJTIMOYIY-SIYOSIY NEOLOGIZMLAR: STRUKTUR-SEMANTIK VA KOMMUNIKATIV TAHLIL

Maxliyo Daniyarova

Magistratura talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlar struktur-semantik va kommunikativ jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va kundalik muloqot materiallariga asoslanib, neologizmlarning so'z yasash modellari, semantik transformatsiyasi va diskursiv funksiyalari aniqlanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, neologizmlar tilning dinamik rivoji, mafkuraviy tendensiyalar va kommunikativ strategiyalarni aks ettiruvchi muhim indikator hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *neologizm, ijtimoiy-siyosiy leksika, struktur-semantik tahlil, kommunikativ tahlil, o'zbek tili, raqamli diskurs.*

Abstract: *This article examines socio-political neologisms in modern Uzbek from structural-semantic and communicative perspectives. Based on data from mass media, social networks, and everyday communication, the study identifies word-formation models, semantic transformations, and discursive functions of neologisms. The findings demonstrate that socio-political neologisms serve as key linguistic indicators reflecting the dynamic development of language, prevailing ideological trends, and contemporary communicative strategies within digital and public discourse.*

Keywords: *neologism, socio-political vocabulary, structural-semantic analysis, communicative analysis, Uzbek language, digital discourse.*

Аннотация: *В статье рассматриваются социально-политические неологизмы в современном узбекском языке с точки зрения структурно-семантического и коммуникативного анализа. На основе материалов СМИ, социальных сетей и повседневного общения выявляются модели словообразования, семантические трансформации и дискурсивные функции неологизмов. Результаты показывают, что неологизмы являются важными лингвистическими индикаторами, отражающими динамику развития языка, идеологические тенденции и современные коммуникативные стратегии.*

Ключевые слова: *неологизм, социально-политическая лексика, структурно-семантический анализ, коммуникативный анализ, узбекский язык, цифровой дискурс.*

Kirish

Zamonaviy globallashuv, raqamli kommunikatsiya va siyosiy transformatsiyalar sharoitida til tizimi jadal o'zgarib, yangi leksik birliklarning paydo bo'lishi tabiiy jarayonga aylandi. Xususan, ijtimoiy-siyosiy neologizmlar jamiyatdagi yangi voqeliklarni nomlash, baholash va talqin qilishda muhim kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Tilshunoslikda neologizmlar muammosi uzoq yillardan beri o'rganilib kelinmoqda: E. Algeo yangi so'zlarning paydo bo'lish mexanizmlarini tizimlashtirgan bo'lsa, P. Newmark neologizmlarning tarjima va madaniy moslashuv masalalarini tahlil qilgan. Zamonaviy diskurs tahlilida N. Fairclough til va mafkura o'rtasidagi aloqani asoslab bergan. O'zbek tilshunosligida esa Sh. Rahmatullayev va A. Hojiyev so'z yasalihi va leksik innovatsiyalarni chuqur tadqiq etganlar. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlarni struktur-semantik va kommunikativ jihatdan kompleks o'rganish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlarni kompleks o'rganish maqsadida sifat va miqdor yondashuvlarini uyg'unlashtirgan aralash (mixed-method) metodologiya qo'llanildi. Tadqiqot dizayni tavsifiy, tahliliy va interpretativ xarakterga ega bo'lib, lingvistik materialni tizimlashtirish, tasniflash va izohlashga yo'naltirilgan.

Materiallar bazasi

Empirik korpus so'nggi 5–7 yil davomida shakllangan ijtimoiy-siyosiy neologizmlardan tuzildi. Manbalar sifatida quyidagilar tanlab olindi: (1) milliy va onlayn ommaviy axborot vositalari (gazeta, axborot portallari, rasmiy yangilik saytlar), (2) ijtimoiy tarmoqlar (Telegram kanallari, Facebook postlari, Instagram sharhlari), (3) siyosiy nutqlar va rasmiy bayonotlar, (4) kundalik muloqot namunalaridan tanlab olingan lingvistik materiallar. Dastlab 300 dan ortiq leksik birlik yig'ildi, keyin filtrlash orqali 120 ta reprezentativ neologizm asosiy tahlil obyekti sifatida tanlandi.

Tahlil metodlari.

Tadqiqotda quyidagi metodlar majmuasi qo'llanildi:

Leksik-semantik tahlil – neologizmlarning denotativ va konnotativ ma'nolari, semantik kengayishi, metaforik ko'chishi hamda baholovchi komponentlari aniqlandi.

Morfologik va so'z yasalihi tahlili – affiksatsiya, kompozitsiya, kalkalash, abbreviatsiya va o'zlashma modellari orqali hosil bo'lgan neologizmlar tizimlashtirildi.

Diskursiv tahlil – neologizmlarning real kommunikativ vaziyatlardagi funksiyasi (persuaziv, baholovchi, manipulyativ, informativ) o'rganildi. Bu bosqichda N. Faircloughning tanqidiy diskurs tahlili tamoyillari asos qilib olindi.

Korpus-lingvistik yondashuv – neologizmlarning chastotasi, kontekstual qo'llanishi va kollokatsiyalari maxsus tuzilgan mini-korpus yordamida tekshirildi.

Qiyosiy tahlil – ayrim ijtimoiy-siyosiy neologizmlar ingliz va rus tillaridagi analoglari bilan solishtirilib, o'zlashish mexanizmlari aniqlashtirildi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va ishonchliligini ta'minlash uchun triangulyatsiya prinsipi tizimli ravishda qo'llanildi. Bunda bir xil ijtimoiy-siyosiy neologizmlar turli turdagi manbalar (ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, rasmiy siyosiy nutqlar va kundalik muloqot), turli kommunikativ kontekstlar (rasmiy, norasmiy, mediativ va raqamli diskurs) hamda turli tahlil metodlari (leksik-semantik, morfologik, diskursiv va korpus-lingvistik) orqali ko'rib chiqildi. Bu yondashuv natijalarning sub'ektiv talqin qilinish xavfini kamaytirishga, tahlilning ko'p qirrali va muvozanatli bo'lishiga xizmat qildi. Shuningdek, tanlangan neologizmlar bir necha marta qayta ko'rib chiqilib, turli manbalardagi qo'llanish chastotasi va kontekstual barqarorligi asosida saralandi.

Tadqiqot asosan zamonaviy davr (2018–2025) bilan chegaralangan, chunki ushbu davr O'zbekistonda raqamli transformatsiya, ochiqlik siyosati va ijtimoiy tarmoqlarning faol rivoji bilan tavsiflanadi. Shu sababli tahlil asosan hozirgi til jarayonlariga yo'naltirilgan bo'lib, tarixiy diaxronik rivojlanish masalalari chuqur ko'rib chiqilmadi. Ijtimoiy-siyosiy neologizmlarning uzoq muddatli evolyutsiyasini, ularning barqarorlashuvi yoki eskirishi jarayonlarini aniqlash alohida tadqiqot obyekti sifatida kelgusida o'rganilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Natijalar

Tadqiqot davomida 120 ta ijtimoiy-siyosiy neologizm tizimli ravishda tahlil qilinib, ularning struktur shakllanishi, semantik rivoji va kommunikativ tarqalish mexanizmlari aniqlandi. Olingan natijalar zamonaviy o'zbek tilida ijtimoiy-siyosiy leksikaning yuqori darajada dinamik ekanini va til tizimi jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy hamda raqamli o'zgarishlarga moslashuvchan tarzda javob berayotganini ko'rsatdi.

Jadval 1. Ijtimoiy-siyosiy neologizmlarning struktur taqsimoti (n = 120)

Kategoriya	Foiz (%)
Affiksatsiya	38%
Kompozitsiya	24%
O'zlashmalar	20%
Abbreviatsiya	10%
Metafora	8%

Struktur tahlil shuni ko'rsatdiki, affiksatsiya modeli eng faol so'z yasaliş mexanizmi bo'lib, umumiy birliklarning 38 foizini tashkil etdi. Bu natija o'zbek tilining morfologik imkoniyatlari yangi ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni nomlashda yetarlicha samarali qo'llanilayotganini tasdiqlaydi. Kompozitsiya yo'li bilan hosil bo'lgan neologizmlar 24 foizni tashkil etib, murakkab tushunchalarni ixcham shaklda ifodalash tendensiyasi kuchayganini namoyon qildi. O'zlashma neologizmlar 20 foiz ulush bilan globallashtirish va xalqaro siyosiy diskursning til tizimiga bevosita ta'sirini ko'rsatdi. Abbreviatsiya orqali shakllangan birliklar 10 foizni tashkil etib, rasmiy va mediativ muloqotda qisqa, lo'nda ifodaga bo'lgan ehtiyojni aks ettirdi. Metaforik neologizmlar esa 8 foiz ulush bilan siyosiy jarayonlarni obrazli, emotsional va ta'sirchan tarzda yetkazishda muhim rol o'ynadi.

Ijtimoiy-siyosiy neologizmlarning struktur taqsimoti

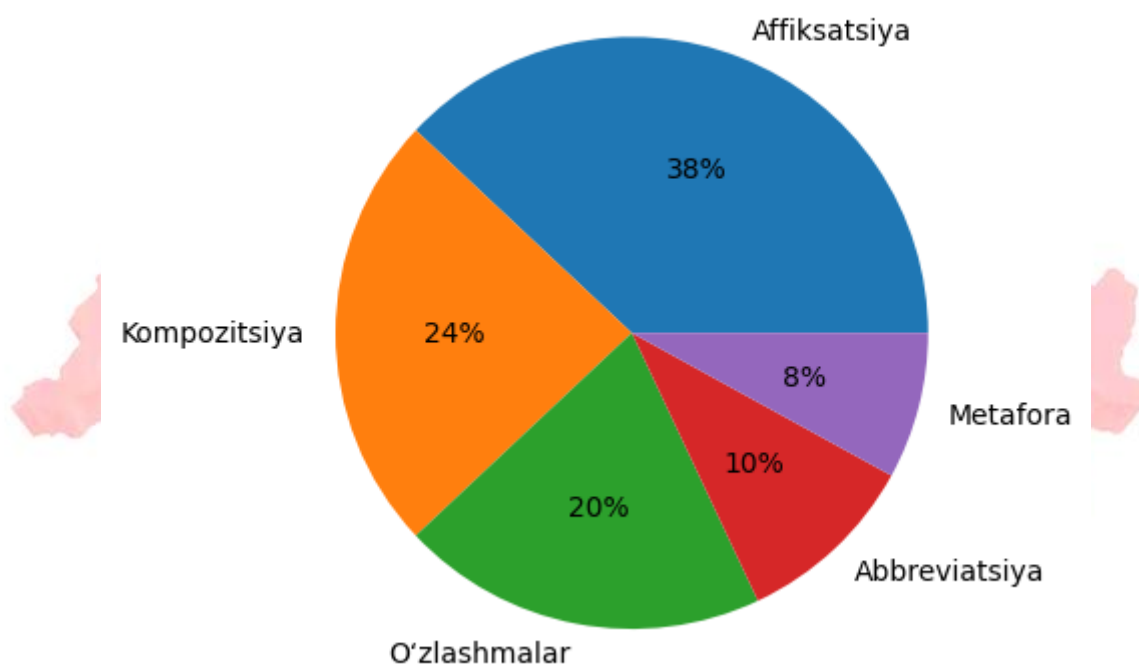

Diagramma 1. Ijtimoiy-siyosiy neologizmlarning struktur taqsimoti

Semantik jihatdan neologizmlar uch asosiy yo'nalishda rivojlangan. Birinchi guruh denotativ jihatdan mutlaqo yangi tushunchalarni ifodalab, zamonaviy texnologik va siyosiy jarayonlarni nomladi. Ikkinchi guruh mavjud so'zlarning semantik maydonini kengaytirib, ularga yangi baholovchi yoki mafkuraviy konnotatsiya berdi. Uchinchi guruhda esa metaforik birliklar ustunlik qilib, murakkab siyosiy hodisalarni soddalashtirilgan va ommaga tushunarli shaklda ifodalashga xizmat qildi.

Kommunikativ nuqtai nazardan neologizmlar bir nechta funksiyani bajarishi aniqlandi. Informativ funksiya yangi hodisalarni nomlash va tavsiflashda namoyon bo'ldi, persuaziv funksiya esa jamoatchilik fikriga ta'sir ko'rsatish va muayyan siyosiy pozitsiyani shakllantirishda faol qo'llanildi. Baholovchi funksiya orqali ayrim birliklar ijobiy yoki salbiy munosabatni ifodaladi, identifikatsion funksiya esa ma'lum guruh yoki mafkuraviy pozitsiyani belgilashga xizmat qildi.

Jadval 2. Neologizmlarning manbalar bo'yicha taqsimoti (n = 120)

Manba	Foiz (%)
Ijtimoiy tarmoqlar	42%
Onlayn OAV	33%
Rasmiy siyosiy nutqlar	15%
Kundalik muloqot	10%

Manbalar bo'yicha taqsimot shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlar neologizmlarning asosiy generatori va tarqatuvchisi bo'lib, umumiy qo'llanishning 42 foizi aynan shu platformalarga to'g'ri keldi. Onlayn ommaviy axborot vositalari 33 foiz ulush bilan ikkinchi o'rinni egallab, yangi so'zlarning normativlashuvi va rasmiy diskursga kirib kelishida muhim rol o'ynadi. Rasmiy siyosiy nutqlar 15 foiz ulush bilan terminologik neologizmlarning asosiy manbai sifatida namoyon bo'ldi, kundalik muloqot esa 10 foiz ulush bilan neologizmlarning ommalashuv jarayonida yordamchi, ammo ahamiyatli rol o'ynadi.

Umumiy natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlar asosan affiksatsiya va kompozitsiya orqali shakllanmoqda, ingliz tilidan o'zlashmalar faol kirib kelmoqda, ijtimoiy tarmoqlar esa ularning tarqalishida hal qiluvchi platforma bo'lib xizmat qilmoqda. Bu jarayonlar tilning dinamik rivojlanishini, uning jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarga moslashuvchanligini va kommunikativ salohiyatini yaqqol namoyon etadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlar nafaqat yangi tushunchalarni nomlash vositasi, balki jamiyatdagi mafkuraviy, ijtimoiy va kommunikativ jarayonlarni aks ettiruvchi murakkab lingvistik hodisa ekanini ko'rsatdi. Struktur jihatdan affiksatsiya modelining ustunligi o'zbek tilining morfologik moslashuvchanligini namoyon qiladi. Masalan, raqamlashtirish, ochiqlashtirish, ijtimoiylashuv kabi birliklar mavjud ildizlarga qo'shimchalar qo'shish orqali yangi siyosiy va ijtimoiy voqeliklarni ifodalashga xizmat qilmoqda. Bu holat til tizimining ichki resurslari global o'zgarishlarga javob berishda yetarli darajada faol ekanini tasdiqlaydi. Kompozitsiya orqali shakllangan smart-shahar, ochiq byudjet, yashil

iqtisodiyot kabi birliklar murakkab tushunchalarni ixcham va tushunarli shaklda ifodalash tendensiyasi kuchayganini ko'rsatadi. Bu turdagi neologizmlar rasmiy siyosiy diskursda ham, mediativ muhitda ham faol qo'llanilib, yangi siyosiy dasturlarni legitimlashtirish vositasiga aylanmoqda. Masalan, yashil iqtisodiyot atamasi nafaqat ekologik siyosatni, balki barqaror rivojlanish mafkurasini ham o'zida mujassamlashtiradi.

O'zlashma neologizmlarning yuqori ulushi (startap, grant, tender, influencer, blokcheyn) globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlarining til tizimiga bevosita ta'sirini ko'rsatadi. Bu birliklar ko'pincha ingliz tilidan to'g'ridan-to'g'ri olinib, ba'zan o'zbek morfologik tizimiga moslashmoqda (startapchi, grant olish, tender yutish). Bu esa o'zlashmalar nafaqat passiv qabul qilinayotganini, balki faol tarzda integratsiyalashayotganini bildiradi. Metaforik neologizmlar (axborot bo'roni, siyosiy maydon, korrupsiya ildizi, islohot to'lqini) siyosiy jarayonlarni ommaga tushunarli, emotsional va ta'sirchan tarzda yetkazishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, axborot bo'roni iborasi murakkab media jarayonlarini obrazli tarzda ifodalab, tinglovchi yoki o'quvchida kuchli vizual tasavvur hosil qiladi. Bu esa siyosiy kommunikatsiyada metaforaning persuaziv salohiyati yuqori ekanini ko'rsatadi. Diskursiv nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlar neologizmlarning tez tarqalishida hal qiluvchi platforma bo'lib xizmat qilmoqda. Masalan, ochiq byudjet yoki raqamlashtirish kabi birliklar avval rasmiy nutqlarda paydo bo'lib, keyinchalik Telegram va Instagram orqali ommalashgan. Bu jarayon tilning normativ tizimi bilan kundalik muloqot o'rtasida muayyan tafovutlarni yuzaga keltiradi, chunki ayrim neologizmlar dastlab norasmiy muhitda shakllanib, keyin rasmiy diskursga kirib kelmoqda.

Shuningdek, neologizmlarning baholovchi funksiyasi yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, shaffoflik so'zi ijobiy konnotatsiyaga ega bo'lib, islohotlarni qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida ishlatilsa, korrupsiya ildizi iborasi salbiy bahoni kuchaytirib, muammoni tanqidiy yoritishga xizmat qiladi. Bu esa til siyosiy pozitsiyani shakllantirishda faol instrument ekanini ko'rsatadi. Muhokama natijalari shuni tasdiqlaydiki, zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlar til tizimining moslashuvchanligini, global jarayonlarga ochiqqligini va kommunikativ salohiyatini namoyon etadi. Ularning shakllanishi va tarqalishi nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, kelgusida bu jarayonlarni diaxronik nuqtai nazardan o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Tadqiqot natijalari zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlar til tizimining dinamik rivojlanishini aks ettiruvchi muhim lingvistik hodisa ekanini ko'rsatdi. Neologizmlar nafaqat yangi tushunchalarni nomlash vositasi, balki jamiyatdagi

ijtimoiy, siyosiy va mafkuraviy jarayonlarni ifodalovchi kommunikativ instrument sifatida ham namoyon bo'ldi. Struktur jihatdan affiksatsiya va kompozitsiya modellari yetakchi bo'lib, bu o'zbek tilining ichki so'z yaslash resurslari faol qo'llanilayotganini tasdiqladi. Shu bilan birga, ingliz tilidan o'zlashmalar globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlarining til tizimiga bevosita ta'sirini ko'rsatdi. Semantik tahlil neologizmlar denotativ jihatdan yangi tushunchalarni ifodalash bilan birga, mavjud so'zlarga yangi baholovchi konnotatsiya berishini aniqladi. Metaforik birliklar esa murakkab siyosiy jarayonlarni ommaga tushunarli, obrazli va ta'sirchan tarzda yetkazishda muhim rol o'ynadi. Kommunikativ nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlar neologizmlarning asosiy generatori va tarqatuvchisi sifatida namoyon bo'lib, tilning normativ tizimi bilan kundalik muloqot o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartirdi. Zamonaviy o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy neologizmlar tilning moslashuvchanligi, kreativligi va jamiyatdagi o'zgarishlarga tezkor javob berish qobiliyatini yaqqol namoyon etadi. Kelgusida ushbu birliklarni diaxronik nuqtai nazardan, shuningdek, boshqa tillar bilan qiyosiy aspektda tadqiq qilish muhim ilmiy istiqbol hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev, A. (2007). O'zbek tilining leksik tizimi. Toshkent: Ma'naviyat.
2. Mahmudov, N. (2011). Til va jamiyat: zamonaviy lingvistik tadqiqotlar. Toshkent: Universitet.
3. Nurmonov, A. (2008). O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Akademnashr.
4. Rahmatullayev, Sh. (2000). O'zbek tilida so'z yasalishi. Toshkent: Fan.
5. Yo'ldoshev, M. (2015). O'zbek tilida neologizmlar va ularning qo'llanishi. Toshkent: Navro'z.